

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE AKDENİZ BÖLGESİ'NDE ABD VE SSCB REKABETİNİN JEOPOLİTİK ANALİZİ

Ali İhsan ÖZTÜRKÇİ¹

Öz

XIX. yüzyılın sonlarına doğru ilk kez tanımlanan ve dikkatleri üzerine çekmeyi başaran jeopolitik terimi hakkında çeşitli teoriler geliştirilmiştir. Bu teorilerin başında Alfred Thayer Mahan'ın Deniz Hakimiyeti Teorisi ile Sir H. J. Mackinder'in ortaya koyduğu Kara Hakimiyeti Teorisi gelmektedir. Tarihin derinliklerinden itibaren sürekli rekabetin merkezi haline gelmiş olan Akdeniz ve çevresi, Soğuk Savaş döneminde Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği rekabetine sahne olmuştur. Bu rekabette ABD ekonomik gücünün yanında deniz gücünden de faydalanarak çeşitli askeri ve mali ittifaklarla Akdeniz'in jeopolitik potansiyelini değerlendirmeye çalışırken; SSCB ise Batılı güçlerin sömürgeci geçmişlerine karşın bölgede nüfuz elde etme peşinde olmuştur. Bu çalışma içerisinde ABD ve SSCB'nin Akdeniz ve çevresindeki rekabeti, kara ve deniz hakimiyeti jeopolitik teorileri kapsamında ele alınarak incelenmiştir. Çalışma kapsamında Soğuk Savaş dönemi içerisinde Akdeniz'de jeopolitik rekabetlerin hangi askeri ve politik hamlelerle şekillendiği metin analizi ve karşılaştırmalı analiz yöntemi ile irdelenmektedir. Çalışma kapsamında ABD'nin Soğuk Savaş dönemi boyunca ekonomik ve askeri gücü vasıtası ile SSCB'yi geri planda bıraktığı ve Soğuk Savaş'ın galibi unvanını elde ederek Akdeniz'de başat güç konumuna geldiği sonucuna varılmış olup; yapılan çalışmanın jeopolitik çalışmalarındaki literatüre betimleyici bir katkı sunması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Akdeniz, Soğuk Savaş, Jeopolitik, ABD, SSCB.

GEOPOLITICAL ANALYSIS OF THE USA AND USSR COMPETITION IN THE MEDITERRANEAN REGION DURING THE COLD WAR

Abstract

Various theories have been developed about the term geopolitics, which was first defined and attracted attention towards the end of the 19th century. Foremost among these theories are Alfred Thayer Mahan's Sea Power Theory and Sir H. J. Mackinder's Land Power Theory. The Mediterranean and its surrounding areas, which have become a center of continuous competition since the depths of history, witnessed the rivalry between the United States and the Soviet Socialist Republics Union during the Cold War. In this rivalry, the USA, leveraging its economic power along with its naval power, sought to utilize the geopolitical potential of the Mediterranean through various military and financial alliances, while the USSR aimed to gain influence in the region against the colonial past of Western powers. This study examines the rivalry between the USA and the USSR in the Mediterranean and its surroundings within the framework of land and sea power geopolitical theories. Within the scope of this study, the military and political maneuvers that shaped geopolitical rivalries in the Mediterranean during the Cold War are examined through text analysis and comparative analysis methods. The study concludes that throughout the Cold War, the USA, through its economic and military power, overshadowed the USSR and emerged as the dominant power in the Mediterranean, ultimately claiming the title of the victor of the Cold War. This study aims to provide a descriptive contribution to the literature on geopolitical studies.

Keywords: Mediterranean, Cold War, Geopolitics, USA, USSR

Giriş

Akdeniz Bölgesi tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış; Doğu ile Batı arasındaki ekonomik, kültürel ve ticari bağın gelişmesinde büyük rol oynamıştır (Baysoy, 2015). II. Dünya Savaşı'nın bitip Soğuk Savaş'ın başlamasıyla birlikte Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist

¹ Doktora öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü Akdeniz Yeni ve Yakınçağ Araştırmaları Ana Bilim Dalı, alihsanozturkci@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2041-8677.

Cumhuriyetler Birliği (SSCB) arasındaki rekabet alanlarından biri olarak görülen Akdeniz, iki kutbun süper güçlerinin konuşlanmaya çalıştığı bir alana dönüşmüştür. Gerek deniz alanlarında gerekse bölge ülkelerinin sınırları üzerinde yaşanan rekabet ortamı akıllara jeopolitik teorileri getirmekte; Akdeniz kara ve deniz hakimiyetinin tartışıldığı bir alan haline gelmektedir.

Gerçekçi bir siyaset üretmek için coğrafi faktörlerin önemine vurgu yapan jeopolitik teoriler (Tamçelik, 2011), çalışma kapsamında Akdeniz Bölgesi üzerinde ABD-SSCB rekabetinin Soğuk Savaş dönemi boyunca analiz edilmesi kapsamında değerlendirilmektedir. Jeopolitik terimi, Uluslararası İlişkiler disiplini içinde güç kavramının açıklanması sırasında sıklıkla başvurulan ve tanımı tartışmalı bir kavramdır. Jeopolitik, coğrafyanın siyasi yorumunu bilimsel gerçeklerle ortaya koymakta (Tezkan ve Taşar, 2013), özellikle analiz edilen ülkenin güvenliğinin coğrafi özelliklerle ele alınmasını sağlamaktadır (Spykman, 2020). Dış siyaset kapsamında coğrafi verilerin siyasi karar alıcılar tarafından dikkat edilmesi (Spykman, 2020) hususuna odaklanan jeopolitik çalışmaları, Soğuk Savaş dönemi boyunca yürütülen rekabetlerin analiz edilmesi açısından da önem arz etmektedir.

Dünyanın farklı coğrafyalarında karşılıklı sıcak çatışma içerisine girmeden geliştirdikleri stratejilerle üstünlük mücadelesi içerisine giren ABD ve SSCB, Soğuk Savaş dönemi boyunca Akdeniz coğrafyasında da karşı karşıya gelmiştir. Bu çalışma içerisinde de bu rekabetin izleri jeopolitik teoriler kapsamında betimleyici bir perspektifle ele alınacak olup gerek deniz hakimiyeti gerekse kara hakimiyeti kapsamında iki kutbun süper güçlerinin geliştirdikleri politikalar incelenecektir. Öncelikle jeopolitik teorinin ve Akdeniz Bölgesi'nin tanımının ele alınacağı çalışma, kapsamı bakımıyla karşılaştırmalı bir metodoloji kullanmakta ve jeopolitik teori çerçevesinde stratejik rekabetlerin analiz edilmesi amaçlanmaktadır.

1. Jeopolitik Teori Kapsamında Akdeniz Bölgesi'nin Ele Alınışı

Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde "güç" kavramının açıklanması sırasında sıklıkla jeopolitik kavramı kullanılmakta olup; jeopolitiğin ne olduğu konusunda ise bir belirsizlik bulunmaktadır. Genellikle siyasi coğrafya olarak anılan jeopolitik terimi ilk kez 1899'da İsveçli coğrafyacı Johan Rudolf Kjellen tarafından kullanılsa da İngiliz coğrafyacı Sir Halford J. Mackinder, 1877'de yayınladığı çalışmasında coğrafya ile dış siyaset arasında bir nedensellik ilişkisi kurarak jeopolitik teorilerin gelişmesine katkıda bulunmuştur (Tezkan, 2007). Siyasi coğrafya ifadesi halihazırda olanı ortaya koyarken; jeopolitik ise bu bilgileri gelecek hakkında öngöründe bulunmak için kullanılmaktadır (Tezkan ve Taşar, 2013).

Friedrich Ratzel'in tarihin coğrafya aracılığıyla açıklanabileceği düşüncesi jeopolitiğin önemini ortaya koymakta (Defay, 2005); Karl Haushofer ise jeopolitiği devletin coğrafi bilinci olarak açıklamaktadır (Dönmez, 2021). Nicholas J. Spykman'ın düşüncelerine bakıldığında ise jeopolitiğin ülke güvenliğinde önemli bir analiz biçimi olduğu, aynı zamanda dış siyaseti yürütmekle görevli siyasilerin coğrafi verileri analiz etmesi gerektiği anlaşılmaktadır (Spykman; 2020). İngiliz coğrafyacı Mackinder'ın (2013) 1904'te "Kalpgâh (Heartland)'a hükmeden Dünya Adası'na hükmeder. Dünya Adası'na hükmeden de dünyaya hükmeder" ifadesi ise onun jeopolitiğe verdiği önemi kanıtlamakta; onun bu ifadesi zaman zaman kara parçaları üzerindeki hakimiyetin önemini tekrar hatırlanmasını sağlamaktadır. Kara Hakimiyet Teorisi ile ilişkilendirilen Heartland teorisi gereğince Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları dünya adasını oluşturmakta ve bu sınırların içinde kalan Doğu Avrupa ve Sibirya Bölgesi kalp sahası içindedir (Özey, 2017). Spykman (2020), Mackinder'a Kenar Kuşak Teorisi ile eleştiri getirerek Avrasya'yı kontrol altında tutmanın önemini ifade etmiş ve kara hakimiyetinin önemine işaret eden jeopolitik teorilere katkı sunmuştur.

Jeopolitik kuramın denizler üzerinde değerlendirilmesi Akdeniz Bölgesi ile mümkün hale gelmiştir. Akdeniz, denizcilerin okyanuslara açıldığı asırlarda deniz savaşı düşüncesinin gerçekleştiği bölge olmasıyla önem arz etmektedir (Abulafia, 2012). 2,5 milyon km²'lik bir alanı kaplayan Akdeniz, 37.000 kilometre uzunluğunda kıyı şeridinde sahiptir ve batı ucunda yer alan 16 kilometre genişliğinde doğal bir geçit olan ve Antik Yunanlılar tarafından Herkül'ün Sütunları ismi verilen Cebelitarık Boğazı'ndan en doğusuna kadar 3800 kilometre uzunluğundaki bölgeyi içine almaktadır (Stavridis, 2021). Jeopolitik bakımdan Akdeniz batı, orta ve doğu olmak üzere 3 parçaya ayrılmakta; Batı Akdeniz'in en batısını Cebeli Tarık Boğazı oluştururken Sicilya'da bulunan Lilibo Burnu ile Tunus'taki Bon Burnu doğu sınırını belirlemektedir. Orta Akdeniz denildiğinde Bon Burnu-Lilibo Burnu hizası ile Girit Adası'nın doğusunda kalan 27. boylam arasındaki alan kabul görmekte; Doğu Akdeniz ise 27. boylamdan doğuda kalan bütün alanı kapsamaktadır (Sarıkaya, 2020). Akdeniz ülkeleri olarak ise; Fransa, İtalya, İspanya, Portekiz, Yunanistan, Yugoslavya, Türkiye, Fas, Cezayir, Tunus, Libya, Suriye, Mısır, İsrail, Lübnan, Kıbrıs, Malta olarak sıralanabilmektedir (Yıldırım ve Şahin, 2018).

Amerikalı Amiral Alfred Thayer Mahan'ın denizler üzerine oluşturduğu jeopolitik teorisi ise Deniz Hakimiyet Teorisini oluşturmakta; deniz gücünün tarihsel önemini ortaya koymaktadır. Dünyanın dört bir yanına konumlanarak üretimi ve taşımasını artıracak bir devletin okyanuslar aracılığıyla gücünü nasıl

maksimize edeceğini ortaya koyan Mahan, ABD'nin bir süper güç olması için dünya denizlerine ve okyanuslarına egemen olması gerektiğini ortaya koymuştur. Denize ulaşım imkânı olan devletin dünyanın geri kalanıyla nasıl iletişimde kalabileceği ve böylelikle etkinliğini artırabileceğini de söyleyen Mahan (2011), denizlere ulaşmanın küresel pazarda etkin olmanın da yolu olduğunu ortaya koymuştur. Deniz hakimiyetine dayalı jeopolitik teorisiyle kendisinden sonra gelen düşünürlere ilham veren Mahan'ın fikirleri günümüze kadar önemini korumaktadır. Amerikalı askeri stratejist Bernard Brodie (2011) ise "Bir Deniz Stratejisi Rehberi (*A Guide to Naval Strategy*)" adlı eseri ile II. Dünya Savaşı sırasında ABD'nin deniz gücünü geliştirmesinin önemine değinmiş; denizlerdeki askeri kapasitenin savaşın kazanılmasındaki önemini dile getirmiştir.

Gittikçe artan önemde jeopolitik teorilerin stratejik açıdan ele alınmasının önemi Soğuk Savaş dönemi boyunca Akdeniz Bölgesi'nde kendisine yer bulmuştur. İki kutbun süper güçlerinin stratejik rekabet alanlarından biri haline gelen Akdeniz Bölgesi, bu rekabetin bir sonucu olarak kaos ortamından çıkamamıştır. Bu çalışma içerisinde ABD ve SSCB'nin Akdeniz Bölgesi'ndeki stratejik rekabeti jeopolitik analiz ile aktarılmaya çalışılacaktır. Zaman zaman kara parçaları üzerinde rekabet eden iki kutbun temsilcileri, gerektiği ölçüde de deniz üzerinde hakimiyet mücadelesi içerisine girmişlerdir. Çalışmanın gidişatı kapsamında öncelikle Soğuk Savaş öncesi dönemde Akdeniz Bölgesi'nde yaşanan politik gelişmeler aktarılacaktır. Bu politik gelişmeler özellikle bölge ülkelerinin geleceklerinin belirlenmesi konusunda önem arz etmektedir. Sonrasında iki kutbun karasal alandaki mücadeleleri betimleyici bir analizle aktarılmaya çalışılacak ve akabinde deniz hakimiyeti adına bölgedeki faaliyetler aktarılacaktır.

2. Soğuk Savaş Öncesi Akdeniz Bölgesi'nin Geleceğinin Şekillenmesinde ABD-SSCB Etkisi

1823 Monroe Doktrini ile "Amerika Amerikalıdır" söylemi çerçevesinde Avrupa'nın ileri gelen sömürgeci güçlerini kendi kıtasından uzak tutmaya başlayan ABD, kendisi de Avrupa siyasetinden uzak duracağını bildirmiş ve bu politikasını II. Dünya Savaşı'na kadar sürdürmüştür (Nevins ve Commager, 2015). 1939'da savaş patlak vermeden önce 500 milyon dolar askeri bütçesiyle, ordusunda toplam 185.000 askeri personel bulunan ABD, hiçbir askeri örgüte katılmamış ve yabancı devletlerde de hiçbir askeri üs bulundurmamıştır (Özkan, 2011). Uygulamaya koyulan bu dış politika ABD'nin sınırlarını doğal coğrafi engeller olan okyanuslarla korumayı seçmesidir. Ülkesinin coğrafi gerçekliklerinden aktif bir şekilde yararlanarak dünya üzerindeki konumunu jeopolitik avantaja çeviren ABD, II. Dünya Savaşı vuku bulana kadar savunma ittifakları oluşturmaktan ve bunlara dahil olmaktan uzak durmuştur. İzolasyonist politikasını I. Dünya Savaşı sonrasında sorgulayan ABD, Milletler Cemiyeti'ne girmeyerek bu uygulamasını devam ettirmiştir. Fakat ikinci büyük savaşta bütün küresel dengeler değiştiği için ABD iç politikasında da fiktörel değişimler yaşanmıştır (Özkan, 2011).

7 Aralık 1941 tarihinde Pearl Harbor'a Japonya tarafından yapılan saldırı, ABD'nin benimsediği izolasyon politikasının ortadan kalkmasına sebep oldu (Boniface, 2018). Japonya 1941'de Pearl Harbor'a saldırdı; böylece ABD II. Dünya Savaşı'na girmiş oldu. (Kissinger, 2016). Menzili kıtalar ötesine uzanan füzelerin geliştirilmesi, atom bombasının icadı, silah sanayisindeki büyük gelişmeler ve ABD'nin saldırıya uğraması artık Monroe Doktrini'nin ABD güvenliğini tam anlamıyla karşılayamadığını göstermiştir. ABD'nin dünya politikasına tarafsız kalmasının mümkün olmaması ile değişim başlamış; İngiltere, ABD ve SSCB II. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın saldırgan dış politikası karşısında bir araya gelebilmiştir.

ABD ve İngiltere'nin, SSCB ile ortaya çıkan ciddi anlaşmazlığı İtalya konusunda olmuştur. İtalya'yı faşistlerden ABD ve İngiltere'nin kurtarmasının akabinde, İtalya'da yeni yönetime kimin geleceği konusunda SSCB ile fikir ayrılığı ortaya çıkmıştır. Faşistler karşısında büyük bir mücadele veren sol görüşlü muhalefetin ABD ve İngiltere tarafından görmezden gelinmesi, savaş sonrası çıkacak güç mücadelesinin fitilini ateşlemiştir. Bu anlaşmazlık üzerine Stalin, SSCB'nin Nazilerden ele geçireceği Doğu Avrupa'da ABD ve İngiltere'ye söz hakkı tanımayacağı kararına varmıştır (Özkan, 2011).

II. Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa başta olmak üzere dünyanın her coğrafyasında ABD ve SSCB haricindeki büyük denebilecek bütün güçler çeşitli zayıflamalar yaşamışlardır. Avrupa'daki faşist ve Nazi yönetimlerine karşı zafer elde eden devletlerin ABD ve SSCB olmasının neticesinde savaşın ardından bu iki güç küresel sistemde baskın hale geldi (Oran, 2002). Birbirlerinin karşısı iki ideolojik devin bu konjonktürde geriye kalan en etkin iki güç olarak kalması, ABD ile SSCB'nin arasında doğal olarak bir çekişme meydana gelmesine zemin oluşturmuştur. ABD'nin öncülük yaptığı kapitalist sistem ile SSCB'nin liderliğini üstlendiği komünist grup arasındaki iki büyük gücün doğrudan sıcak çatışmaya başvurmadan mücadele etmesi "Soğuk Savaş" olarak isimlendirilmiştir (Gönlübol, 2000).

ABD, II. Dünya Savaşı'nın ardından SSCB'nin Doğu Avrupa'da etkin bir ideolojik yayılma sergilemesindeki başarısının, kıtanın harap olmuş Batı kısmına tesir etmesine engel olmak istemiştir (Oran, 2002). II. Dünya Savaşı'ndan anakarasında yara almadan çıkan ABD, savaş sonunda dünya ekonomisinin bir

numarası haline geldi. Saldırıya maruz kalmamış ileri sanayisi verimli bir şekilde son sürat çalışmaktaydı. Tarımsal üretim de son derece iyiydi. O zamana değin yapılan ar-ge çalışmalarında en önde gelen ve birtakım konularda tek yetkin devletti (Wallerstein, 2019). Aynı zamanda II. Dünya Savaşı'nın ardından dünya GSMH'sinin yarısını ABD'nin oluşturduğu gerçeği de unutulmamalıdır. Soğuk Savaş'ta bu oran yavaş ve öngörülebilir bir biçimde azalsa da Soğuk Savaş bittiğinde dünya GSMH'nin yaklaşık üçte birlik bölümünü üreten ABD, yine açık ara en çok üretim yapan devlet konumunu korumaktaydı (Brzezinski, 2016).

Churchill ile Stalin Ekim 1944'te Moskova'da bir araya gelerek Doğu Avrupa üzerine pazarlık yapmışlar; altı ay sonra 1945'in mart ayında son bulan savaşta 23 milyon insanını yitirmiş olan SSCB tüm Doğu Avrupa üzerinde hakimiyet kurmuştur (Özkan, 2011). Diğer yandan Avrupa'daki yıkımın etkileri de SSCB'de nihayetinde ekonomik olarak bir felaketi de beraberinde getirmiştir. Fakat ABD ise Hawaii'ye yapılan saldırı hariç topraklarında bir çatışma yaşamamış, savaşta 420.000 kayıp vermiştir. Üstelik savaştan sanayisi yükselerek çıkmış, Avrupa'da yok olan bütün üretim ABD'ye kayarak ürün taleplerine ABD yanıt vermiş; savaş sonundaki ekonomik tabloda bu savaşın tek galibinin ABD olduğu açıkça anlaşılmıştır (Özkan, 2011). ABD dış politika oluşturucuları ve Başkan Truman, savaş sonrası Avrupa başta olmak üzere tüm dünyada oluşan güç boşluğunu ABD'nin doldurması gerektiği kanaatine varmışlardır. Bu minvalde savaş sonrası düzenin oluşmasında da söz sahibi olmak istemişler; II. Dünya Savaşı sürerken savaşın gidişatının değerlendirildiği ve savaş sonrası düzenin nasıl oluşturulacağına kararlaştırıldığı bir dizi konferans oluşturulmuştur (Sander, 2014). Bu konferanslar jeopolitik rekabetlere sahne olmuş, Akdeniz coğrafyasının da kaderinin belirlenmesi açısından önem arz etmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan ittifak güçleri zaferle ayrılınca ABD tarafından Yalta'da alınan kararlar dış politika yapımında uygulanmaya koyulmuş, böylece yeni dünya düzeni oluşturulmaya başlanmıştır.

Moskova yönetimi Nazilere karşı yürütülen mücadeleden galibiyetle ayrılmasının akabinde, SSCB'nin Almanya ve Doğu Avrupa devletlerindeki fiili varlığını sonlandırmamış, üstelik Yunanistan'daki iç savaşta komünist tarafa arka çıkmıştır. İki kutup arasındaki hakimiyet mücadelesinin bir sonucu olarak Akdeniz'de yer alan Yunanistan'da yaşanan iç savaşta Tito destekli komünistler ile İngiltere destekli Yunan hükümeti karşı karşıya gelmiştir (Özkan, 2011). Ayrıca bir Akdeniz ülkesi olan Türkiye'ye karşı sert açıklamalarının yanı sıra İran'daki askeri varlığını da sürdüren SSCB'nin bu tutumları II. Dünya Savaşı'nda yürütülen SSCB-ABD iş birliğinin zedelenmesine sebep olan durumlardır. Uluslararası tansiyonun yükseldiği bu konjonktürde 1946 yılının 5 Nisan'ında ABD Türkiye'ye olan desteğini diplomatik bir manevra şeklinde tanımlayabileceğimiz bir yöntemle göstermiş; Washington DC'de vefat eden Türkiye'nin ABD Büyükelçisi Münir Ertegün'ün cenazesini ABD Deniz Kuvvetleri'nin Missouri isimli savaş gemisiyle İstanbul'a ulaştırmıştır (Türkmen, 2012).

ABD'nin bu politikalarına cevaben SSCB, Türkiye'ye daha önce verdiği 2 notaya 7 Ağustos 1946'da bir yenisini daha ekleyerek ve bu notayı Türkiye ile ABD ve İngiltere'ye de çekerek II. Dünya Savaşı esnasında Boğazlar'ın düşman kuvvetlerine ait savaş gemilerince kullanıldığını ifade etmiştir. Bu kullanım sebebiyle Sovyetler, Türkiye'nin Boğazlarda tek başına egemen olmasının Karadeniz güvenliğine risk teşkil ettiğini belirterek Türkiye ile SSCB'nin ortak bir oluşum meydana getirerek Boğazlar'ın kontrolüne dahil olma gayreti içerisine girmiştir. ABD ise bu notaya Türkiye'nin Boğazlar konusunda tek yetki sahibi devlet olduğunu belirterek Sovyetlere karşı Türkiye'ye açık desteğini dünya kamuoyuna duyurmuştur. Akabinde ise ABD ve İngiltere bir ay sonra Eylül ayında Ege'de beraber bir tatbikat gerçekleştirmişlerdir. Bu tatbikatla bir ilk olarak ele alınırsa Soğuk Savaş'ta ABD'nin donanmasını Akdeniz'de daha etkin bir rol üstlenmeye başladığı görülür. Aynı zamanda SSCB'nin İran'dan çekilmiş olması da bölgedeki güç mücadelesi açısından oldukça dikkat çekicidir (Türkmen, 2012). ABD-SSCB rekabetinin denizlere yansması ile birlikte Akdeniz'in jeopolitik bir rekabet alanı haline geldiğinden söz edilebilmiştir. Çalışmanın bir sonraki bölümünde Akdeniz'de ABD-SSCB rekabeti deniz hakimiyeti noktasında aktarılmaya çalışılacaktır.

3. Soğuk Savaş Döneminde Akdeniz'de ABD-SSCB Rekabetinin Deniz Hakimiyeti Noktasında Ele Alınması

II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan uluslararası konjonktür, ABD'ye küresel bir hegemon olma fırsatını getirmiştir. Mali ve askeri konumunu güvence altında tutmak için savaş sırasında işleyen dev sanayisini çalışır halde tutması gereken ABD, savaşın etkilediği tüm coğrafyaları kontrolüne almayı ve buraların sanayisini çalışır hale getirmeye uğraşacaktı. Gelişen bölgelere ürettiği malları ihraç edecek böylece endüstrisinin hızını sabit tutabilecekti. Avrupa'da ve SSCB'nin etki alanına girebilecek üçüncü dünya ülkelerinde mali kontrolü Marshall Planı ile, askeri kontrolü ise Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) başta olmak üzere birçok askeri ittifakla sağlamıştır.

1823 Monroe Doktrini gereği olarak I. Dünya Savaşı sonrası kendi kıtası dışındaki coğrafyalarda etkin dış politika izlememe yönünde tutumuna II. Dünya Savaşı sonrasında da hızlı bir dönüş yapmak

isteyen ABD, o güne kadar kayda geçen en seri terhis işlemini gerçekleştirerek 3,5 milyon olan asker sayısını 1945 yılının mayıs ayından 1946 Mart'ına kadar 400.000 olacak şekilde ordusunu düzenlemiştir. ABD'nin asker sayısını bu denli hızla azaltması, Avrupa'nın geleceği konusunda SSCB ile yürütülen diplomatik ilişkilerde ABD'nin bir dezavantajı olarak gün yüzüne çıkmıştır. Ortaya çıkan bu tabloyu İngiltere Başbakanı Winston Churchill Avrupa Kitası'nda Adriyatik Denizi ile Baltık Denizi arasında adeta demirden bir perde inmiş olduğunu ifade ederek ABD ile SSCB'nin nüfuz alanlarının bu iki deniz arasında dikey bir hat ile ayrıldığını ifade etmiştir. George Kennan, II. Dünya Savaşı'nın ardından ABD'nin SSCB'ye karşı akılcı, sabırlı ve uzun vadeli bir politika ortaya koymasının elzem olduğunu ileri sürmüş, ABD'nin nüfuz alanı oluşturmak suretiyle Sovyetleri çevrelemesi gerektiğini ifade ederek, izlenecek bu stratejinin neticesinde ise Sovyetlerin kendi kendini bitireceğini bildirmiştir (Türkmen, 2012).

Avrupa'nın SSCB'ye karşı ekonomik ve askeri olarak desteklenerek Sovyetler Birliği etkisinin ideolojik yayılması çevrenin suretiyle engellenmek istenmiştir. Truman Doktrini bu planın SSCB'nin Akdeniz'e yönelik ihtiraslarına engel olabilmek adına, Türkiye ve Yunanistan'a destek olmak için meydana getirilmiştir. Ayrıca Marshall Yardımları da Avrupa'nın SSCB'ye karşı direnç gösterebilmesi için başlatılırken daha sonra Sovyet yayılmacılığının önüne geçmek için küresel ölçekte genişletilmiştir (Özcan, 2019).

Çevreleme Politikası'nın en meşhur askeri kurumu 1949 yılında ABD liderliğinde oluşturulan NATO'dur. SSCB'den gelebilecek askeri hamlelere karşı Avrupa'nın korunması amacıyla kurulan NATO ile ABD'nin Avrupa'daki varlığı garanti altına alınmaya çalışılmıştır. Böylece Avrupa'da Soğuk Savaş'ta güç dengesi politikası ABD tarafından uygulanmaya konulmuştur (Öztürk ve İrfanoğlu, 2021). NATO'nun varlığı Avrupa'nın SSCB'ye karşı korunmasının yanında ABD'nin Akdeniz'deki varlığı için de önem arz etmektedir. ABD, Çevreleme Politikası'nın ardından Püskürtme Politikası uygulamaya başlayarak SSCB'nin siyasi nüfuz alanını Doğu Avrupa'dan söküp atmak ve onu kendi sınırları içerisine mahkûm etme amacı izlemiştir (Oran, 2002).

Bu bildirilerin hemen ardından yapılan görüşmeler neticesinde ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Dean G. Acheson öncülüğünde ortaya çıkan "Domino Teorisi" ile Sovyet tehdidinin Yunanistan'da ve Türkiye'de aktif olarak dış politikaya tesir etmesi durumunda yakın coğrafyadaki komşu devletlere de sıçrayarak; İran'ın ve ardından Hindistan'ın Sovyet etkisi altında devletler haline gelebilecekleri ileri sürülmüştür. Bu teori doğrultusunda Başkan Truman'ın parlamentoya sunduğu Türkiye'yi ve Yunanistan'ı dış devletlerin baskıcı tutumlarına karşı korumayı amaçlayan toplam 400 milyon dolar tutarındaki yardım programı kabul edilmiştir. Truman Doktrini olarak literatüre giren bu programın Savaş Bakanlığı ve Donanma ile istişare içerisinde hazırlanmış olması (Türkmen, 2012), ABD'nin dış politikasında Akdeniz'in önemini ve Sovyet etkisinin Akdeniz'de yayılmaması için ortaya koyulan mücadeleyi kanıtlar niteliktedir. Nihayetinde Marshall Yardımı ve Truman Doktrini ile "Pax Americana" şeklinde tanımlanan yeni bir dünya düzeni oluşturulmuştur (Oran, 2002). Truman Doktrini, merkezi Akdeniz ülkelerinden olan Türkiye ve Yunanistan'a mali desteğini sürdürmeyeceğini ilan eden İngiltere'nin yerine nüfuz oluşturup yaymak için gerçekleştirilmiştir (Kissinger, 2016).

ABD, II. Dünya Savaşı'nın ardından dünyada önde gelen başat askeri güç ve ekonomi olması sebebiyle, hem ürettiği malları savaştan çıkan devletlere ve dünyaya satma hem de bu ticareti güvende tutma adına deniz yollarında hakimiyet sağlamalıydı. XIX. yüzyılda İngiltere'nin deniz gücünü dünya coğrafyasına yayabilmek ve buralarda kalıcılığını sürekli kılmak için maden istasyonları ve ileri askeri üslere ihtiyaç duyduğu gibi, ABD de XX. yüzyılda İngiltere'den devraldığı denizcilikte başat güç konumunu sürdürebilmek adına benzer stratejileri devreye koymuştur. II. Dünya Savaşı'nda bu konuda eline bir koz geçen ABD fırsatı iyi değerlendirmiş, Almanya'ya karşı deniz gücüne takviye yapmak isteyen İngiltere'ye Batı Yarımküre ileri deniz askeri üslerinin neredeyse hepsi karşılığında 50 adet destroyer vermiştir. Bu değiş tokuş denizlere hâkim gücün de takas edilmesi olarak görülebilmektedir (Marshall, 2021).

İngiltere, Ortadoğu bölgesinde yürüttüğü politikasını daha fazla devam ettiremeyeceğini bildirerek; SSCB'nin potansiyel etki alanını kısıtlamak ve İsrail'in varlığını güvenceye almak gibi sebeplerle burada üstlendiği bir nevi Batı'nın jandarması konumunu 1960'larda ABD'ye bırakmıştır. BM hassasiyetlerini göz önünde bulundurarak ve 1963'e değin Kıbrıs'taki İngiliz üslerinin süreğenliğini korumayı gözetirken; bu tarihten itibaren Akdeniz'deki ve Kıbrıs'taki dış politikasını NATO sınırlarının SSCB'ye karşı güneydoğu kanadının güvenceye alınmasını öncelimeye koyulmuştur (Algür, 2020).

ABD destroyerlere karşılık üsler kazanarak çok stratejik bir hamlede bulunmuş oldu. Çünkü gerçekleştirdiği anlaşma ile hem maliyetten hem zamandan hem de yeni bir strateji geliştirip onu uygulamaktan kurtulmuştur. İngiltere'nin o güne değin sürdürdüğü deniz egemenliği stratejisini bir anlamda devralırken; diğer yandan da maliyeti çok yüksek olan beton ile yeni yerler inşa etme işlerinden üstelik çeşitli bölgelerde defalarca bu inşaatları yapma yükünden de kurtulmuştur. Anlaşmanın stratejik bir diğer tarafı ise para karşılığı değil askeri yardım karşılığında üslerin alınması askeri ürünlerin uluslararası

ilişkilerde parayı ikame edebilecek, dahası paradan daha değerli unsurlar olabileceğini göstermesindedir. Başka bir şekilde açıklayacak olursak, rakip güçlerin nüfuz kurmak istediği devletler içerisinde askeri varlık göstermek, yerleşilen devletlere güven verip onların rakip gücün baskılarına direnme şansı taniyabilmesine katkı sağlar. Örneğin Tayvan, Japonya, Güney Kore, Endonezya, Malezya, Singapur, Vietnam ve daha birçok Asya devleti her ne kadar aralarında sorunları olsa da muhtemel bir Çin hamlesiyle yüz yüze gelebilme endişesiyle ve bölgedeki Amerikan üslerinin verdiği güvenle Çin'e karşı Amerikan yanlısı politika izleyebilmekteler. Buradan şu anlaşılabilir ki; rekabet halinde olunan güç karşısında üstelik onun etki alanı olarak gördüğü bölgede alternatif bir güç olabilmek, hedef devletlere politik seçenek sunabilmek paranın satın alamayacağı gücü ortaya çıkartmaktadır (Marshall 2021).

ABD'nin Akdeniz'de stratejik üstünlük elde etme mücadelesi sırasında Süveyş Krizi patlak vermiştir. 1956'da Süveyş Krizi yaşandıktan hemen sonra 1957'ye gelindiğinde Lübnan'da seçimlerdeki anlaşmazlıklar dolayısıyla iç karışıklık ortaya çıkmıştır. 1958'in ilk yarısında artan olaylar tansiyonu iyice yükseltmiş ve 1958'de Mısır'ın Suriye ile birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurması neticesinde Lübnan'da kaos ortamı oluşmuştur. Bu sırada Irak'ta devam eden ABD-SSCB nüfuz mücadelesi 14 Temmuz 1958'de bir askeri darbe yaşanmasına yol açmış, SSCB'ye karşı duran ve İngiltere liderliğinde 1955'te kurulan Bağdat Paktı'nda önemli bir rol teşkil eden Irak Kralı öldürülmüştür. 16 Mart 1957'de Eisenhower Doktrini'ni kabul eden Lübnan, bu olayların yaşanmasıyla birlikte ABD ordusunu ülkeye davet ederek, Irak'ta yaşananlara benzer olayların yaşanmasının önüne geçmek istemiştir. Bunun üzerine ABD, Akdeniz'de 40.000 askeri ile 70 gemisinin görev yaptığı 6. Filosu ile SSCB'nin bölgedeki hamlelerine karşılık vermek adına Lübnan'a yardım etmiş; 15 Temmuz 1958'de 2.000 asker ile Lübnan'a Beyrut'tan çıkarma yapmış, ardından bu deniz piyadelerini 15.000 askerle desteklemiştir. ABD müdahalesi ile olayların büyük ölçüde yatıştığı Lübnan'da barış ortamı tam olarak sağlanamamış Soğuk Savaş'ın ilerleyen dönemlerinde başta Arap-İsrail Savaşları ve daha birçok iç ve dış politik sorunun yol açacağı anlaşmazlıklar kırılğan Lübnan'ı yine kaos ortamına sürüklemiştir (Atlıoğlu, 2014). ABD'nin bu politikalarına SSCB karşılık vermeyi geciktirmemiş gerek Avrupa gerekse Akdeniz bölgelerinde karşılıklı politikalar üretmişlerdir.

1947 yılında bölge devletlerinin Sovyet nüfuzunda kalmaları adına Kominform ve hemen akabinde 1949 yılında Comecon kurulması sonucu Doğu bloku ortaya çıkmıştır. Böylece Moskova yönetimi işgal edilme tecrübelerinden kaynaklanan refleksle Doğu Avrupa'dan gelebilecek saldırılara karşı topraklarını kendi oluşturduğu bir tampon bölgeyle koruma altına almıştır (Oran, 2002). Rusya'nın coğrafi şartlar sonucunda Batı'ya doğru yayılma politikası izlediğine vurgu yapan Mackinder, diğer yandan da agresif dış politikasının sonucu olarak mağdur devletlerin de bir araya gelebileceğini ifade etmiştir. Mackinder'in kaba tabirle, Moskova-Berlin-Azak Denizi ve Hazar Denizi arasında kalan coğrafyayı tasvir eden Kalpgâh bölgesinin stratejik olarak en değerli kısmı, kara hakimiyeti teorisinin ortaya atılmasının ardından Rusya'nın bir kara devleti olarak genişlemeye çalıştığı alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Rusya, tarihin derinliklerinden itibaren denizlerin ötesinde bir yayılma göstermek istememekteydi. Bunun en büyük örneği olarak da Alaska'nın egemenliğinden vazgeçilmesi verilmektedir. Bu kara devleti anlayışına karşılık ise İngiltere deniz egemenliğinin büyük güç olma yolunda temel teşkil ettiği anlayışıyla bilinmekte ve bu anlayış, ABD tarafından da devralınmaktaydı (Mackinder, 2013).

II. Dünya Savaşı'nın bittiği zamanlarda SSCB'nin Türkiye'nin kuzeydoğusunda kalan, bugünün Ardahan ve Kars illerini kapsayan coğrafyayı kendi sınırlarına katmak istemesi ve aynı zamanda boğazlarda da yönetime ortak olma talebinde bulunması Türkiye açısından büyük bir tehdit olmuştur (Kandemir, 2023). SSCB ile Türkiye arasında imzalanan ve 20 yıl boyunca bu iki devletin ilişkilerinde güven veren fakat 17 Aralık 1945'te süresi sona erecek 'Dostluk ve Tarafsızlık (Saldırmazlık) Anlaşması'nın yenilenmeyeceği, Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov tarafından 19 Mart 1945'te yapılan bir açıklama ile duyurulmuştur. Bu açıklamayı SSCB'nin Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde bazı değişikliklerle boğazlarda ortak savunma mekanizması oluşturma arzusunu dile getirmesi ve Türkiye'nin doğusundan toprak talep etmesi gibi tehditkâr istekleri takip etmiştir (Kodaman, 2007).

Stalin, Boğazlar konusunda egemenlik arzusunu Potsdam Konferansı'nda tekrar dile getirmiş; bu sırada 1946 yılında Yunan İç Savaşı başlamış ve aynı yıl Bulgaristan Sosyalist yönetimi benimsemiştir. Truman doktrini ile komünizme karşı Yunanistan ve Türkiye askeri yardımlar almış, bu gelişmelerden sonra 1949 yılında ise Yunan iç savaşı son bulmuştur. Türkiye ve Yunanistan bu yardım ile resmen Soğuk Savaş'a dahil olmuştur. 1949 Yılında NATO'nun ilanı ve birkaç yıl içerisinde genişlemeye başlamasının ardından 1955'te SSCB öncülüğünde Varşova Paktı kurulmuş; iki kutbun çerçevesi kesin olarak çizilmiştir. Bu örgütlerin kurulmasının ardından her iki kutbun içinde olan devletler, ABD'nin veya SSCB'nin ordularını kendilerine örnek olarak algılayıp, onların yol göstericiliğini kabul etmişlerdir (Kandemir, 2023).

SSCB ise İngiltere'nin savaş sonrasındaki durumu sebebiyle geri çekilmek durumunda kaldığı Mısır'a ilk defa 1955'te silah satmıştır. Ardından 1959 yılında ise Akdeniz'e kıyısı bulunan bir diğer devlet olan Arnavutluk'la masaya oturmuş ve yapılan anlaşma sonucunda Adriyatik'te donanmasını konuşlandırmaya

imkân kazanmıştır. SSCB'nin bu askeri ve siyasi hamlelerine karşılık ABD Akdeniz'e Polaris nükleer füzelerini taşıyan denizaltılarını 1963'ün Mart'ında göndermiştir (Kıllıoğlu, 2023). ABD'nin bu tutumuna karşılık SSCB, Akdeniz'deki donanma mevcudiyetinin sürekli olması adına 1964 itibariyle çaba göstermeye başlamış; SSCB donanmasının Akdeniz'de kalma süresi yıldan yıla artış gösterse de kış mevsimlerinde donanma Akdeniz'de kalamamıştır. Bu anlamda Sovyet Donanması'nın Akdeniz'de sürekli kalacağı limanlara ihtiyaç duyulmuş ve bir deniz üssü arayışına girilmiştir; İngiltere'nin bölgeden çekilmesi fırsat bilinerek sömürgeci Batı güçlerinin çekildiği Arap devletleriyle iletişime geçilerek buralarda nüfuz elde etme gayreti içerisine girilmiştir (Kıllıoğlu, 2023).

Stalin zamanında Avrasya Kıtası üzerinde kara öncelikli bir dış politikaya dayalı strateji benimsense de Stalin'in ölümünün ardından SSCB'nin yönetimine gelen Kruşçev ile dış politika yapım stratejisi değişerek, SSCB'nin yalnızca karasal bir güç olmadığı küresel bir etkiye sahip olduğu fikri benimsenmiştir. Bu doğrultuda süper güç olmanın gereği olarak ABD ile mücadele edebilmek için, Avrasya'da olduğu gibi üçüncü dünya ülkelerinde, Ortadoğu'da ve Akdeniz'de etkin bir dış politika yürütmenin elzem olduğu anlaşılmıştır. Kuzey yarımkürede yer alan üçüncü dünya ülkelerinde Sovyetler'in etkinliğini artırarak Sosyalist tarafta yer almalarını sağlamaya yönelik politika olan "Geri Döndürülemezlik Doktrinini" (*Irreversibility Doctrine*) oluşturulmuştur. Soğuk Savaş dönemi içerisinde SSCB'nin dünyanın çeşitli coğrafyalarındaki devletlerle iyi ilişkiler kurup yumuşamayı kontrol altında tutması ve ABD'ye karşı kendi blokunu güçlendirme hedefi gütmesi bu politikanın gereği olmuştur (Kıllıoğlu, 2023).

Öte yandan; Ortadoğu'da Fransa ile İngiltere arasındaki üstünlük rekabeti I. Dünya Savaşı sonundan itibaren devam etmekteydi. Batılı devletlerin kendi arasındaki bu çekişme hem bölge devletlerinin bağımsızlık isteği açısından hem de SSCB'nin Akdeniz kıyılarında müttefik elde etmesi açısından bir fırsat doğurmuştur. Bu fırsatı İngiltere ve Fransa'nın aralarındaki çekişmeyi iyi değerlendirerek Suriye de yakalamış, İngiltere'nin ısrarları neticesinde Fransa, II. Dünya Savaşı'nın bitişini takip eden 1946 yılında tamamen Suriye'yi terk etmiş ve Suriye resmen ve fiilen bağımsız olmuştur (Kuşun, 2019). Ancak, Fransız Manda Yönetimi'nin idareyi ele geçmesiyle, devletin varlığı ve iktidar mekanizmasının milliliği ve istikrarı konusundaki kaygılarla Suriye yönetiminde dış aktörlerin etkileri artmış; özellikle Batı tarafından kurulma ve korunma anlamında her türlü desteği gören İsrail ile güvenlik sorunları nedeniyle mücadele noktasında SSCB'nin etkisinin Suriye'de arttığı gözlemlenmiştir. Suriye'nin bu durumu SSCB'nin bölgede söz alabilmesi adına bir fırsat doğurarak, ekonomik ve askeri yardımlar aracılığıyla SSCB-Suriye arasında yakın iş birliği ortaya çıkarmıştır (Atlıoğlu, 2009).

SSCB'nin II. Dünya Savaşı'nın ardından Ortadoğu'nun Akdeniz kıyısında yaptığı ilk hamle Filistin topraklarının parçalanıp İsrail Devleti'nin kurulmasında büyük destek vermesidir. SSCB'nin bu hamlesinin temelinde İsrail'in kurulmasında asıl destekçiler olan ABD'nin ve ayrıca bölgede sömürgeci geçmişi bulunan İngiltere ve Fransa'nın savaş sonrasında etkinliğini bölgeden tamamen silme amacı yatmaktadır. Ayrıca Stalin'in bir umutla İsrail'in sosyalist bir yönetim de kurmasını beklediği ayrıca ifade edilmektedir (Ercan ve Tezcan, 2021).

4. Soğuk Savaş Döneminde Akdeniz'de ABD-SSCB Rekabetinin Kara Hakimiyeti Noktasında Ele Alınması

Tarihin derinliklerinden itibaren Akdeniz'in en önemli uygarlık merkezlerinden birini oluşturan Mısır, 1812'de Napolyon'un işgaliyle İngiliz hakimiyetine girmiş; I. Dünya Savaşı'yla birlikte bu fiiliyet resmiyete dökülmüştür. Bu resmi yönetim ise Mısır'da hemen tepkilere sebep olmuş dolayısıyla halk çeşitli protesto ve kuruluşlarla Batı dünyasının bu siyasetine tepki göstermeye başlamıştır (Kuşun, 2019).

Fransa ve İngiltere, Almanlara karşı yürütülen savaşta aldıkları sonuçlarla sömürgelerinin gözündeki yenilmezlik ve üstünlük psikolojilerini yitirmişlerdir. Afrika'nın ve Ortadoğu'nun Akdeniz kıyısında yer alan Arap devletleri gözündeki prestijleri sarsılmıştır. Nitekim onların yerini Soğuk Savaş'ta artık ABD ve ona alternatif güç olarak SSCB almaya başlayacaktır. Bölgede İngiltere'nin ağırlığı Fransa'dan üstündü; ancak Fransa ve İngiltere, Suriye ve Lübnan'la yapılan anlaşmalar gereği II. Dünya Savaşı'nı müteakiben bu bölgelerden çekilmek zorunda kalmıştır. Yine de Ortadoğu'da Fransa'ya nazaran İngiliz etkisi devam etmiş; kuzey Afrika'da ise savaşta cephelerdeki mücadele neticesinde Libya İngiltere'nin denetimine geçmiş ve İngilizler güç kazanmıştır.

Soğuk Savaş ortamı, Batı dünyasının sömürgeci altındaki Arap dünyasında SSCB'nin ideolojisinin yayılması için bir fırsat sunmuştur (Kuşun, 2019). Nitekim Arap sosyalizmi 1950'lerden itibaren Ortadoğu'yu sarmış; Batılı sömürge devletlerinin karşısında durarak büyük bir direnç gösteren, sömürge altındaki ve sömürgelerden kurtulan Arap devletleri için Batı'nın yerine daha az zararlı görülen SSCB sığınacak yeni bir liman fırsatı doğurmuştur. Aynı zamanda 1948, 1967 ve 1973'te yaşanan Arap-İsrail Savaşları ile 1956 yılında yaşanan meşhur Süveyş Krizi ve ABD'nin bölgedeki güç mücadelesi, Arap

dünyasında Batı karşıtlığında yükselen bir ivme yaratırken, SSCB'nin popülaritesini artırmıştır. SSCB Arap dünyasına oldukça eli açık davranarak anti-empyralist dünyaya karşı askeri ve ekonomik anlaşmalarla hibe ve borç verme konusunda destek sağlamıştır. Sovyetler Birliği'nin yardımı ile Akdeniz'e kıyısı bulunan Arap devletlerinde önce 1952'de Mısır'da, on yıl sonra 1962'de Cezayir'de, hemen ardından 1963'te Suriye'de, 1964'te ise Tunus'ta Sosyalist kesimler iktidarı almıştır (Kuşun, 2019). Mihver devletler Ortadoğu'ya doğru, burayı adeta bir düğüm noktası haline getirmek üzere hamleler yapınca, Akdeniz'i savunmanın bel kemiğini Mısır'a oturtan İngiltere, Mısır'ı bir savaş üssü olarak kullanmıştır (Cleveland, 2015).

II. Dünya Savaşı'nda Fransa'nın Almanya tarafından mağlup edilmesiyle yıkıma uğraması, savaşın ekonomik yıkımı, SSCB ve ABD'nin savaşın ardından otorite güçleri olarak dünya siyasetinde yönlendirici konuma gelmeleri, savaşı takip eden ilk 20 yılda İngiliz ve Fransız etkisinin Arapların çoğunlukla yaşadığı Ortadoğu ve Akdeniz kıyısında bitimine sebep olmuştur. Bu sömürgeci güçlerin bölgede tutunmak için gösterdikleri son askeri hareketler 1954-1962 arası cereyan eden Cezayir Savaşı ile 1956'da yaşanan Süveyş Krizi'dir (Hourani, 2020).

Ortadoğu'da İngiltere II. Dünya Savaşı başlamadan önceki gibi istediği şekilde hareket edemez hale gelmiştir. Ortaya çıkan bu tablonun sebebi savaş sırasında Avrupa'da Yahudilere karşı yürütülen Nazi politikalarının savaş sonrasında Filistin'de bir Yahudi devleti kurulması fikrinin ortaya çıkmasına sebep olmasıdır. Ayrıca bölgede güç kaybeden İngiltere'nin tersine güçlenen ABD'de yönetimde etki sahibi olan Yahudiler bu hedeflerini gerçekleştirmek üzere ABD hükümetini zorlamıştır. 1947 yılında SSCB ve ABD'nin büyük desteğiyle BM Genel Kurulu'nda onaylanan Filistin'deki İngiliz varlığını sona erdirip bölgeyi tamamen terk etmesi kararı, 1937'de yapılan toprak paylaşımı planıyla karşılaştırıldığında Siyonistlere daha fazla pay verileceği görülerek Filistinli Araplar ve diğer Arap ülkeleri tarafından reddedilmiştir. Bir anlaşmaya varılamaması sonucunda bölgede herhangi kalıcı bir çözüm bulamayacağını düşünen İngiltere 14 Mayıs 1948 tarihinde Filistin'den bütünüyle çıkma kararına varmıştır. Bunun üzerine Filistin'de otoritesi iyiden iyiye sarsılan İngiltere'nin Filistin'i terk etme vakti yaklaştıkça Yahudiler güçlenmekte ve çatışmalar başlamaktaydı. Araplar ise bu güçlenmeye karşı çıkma düşüncesindeydiler ve gerginleşen bu atmosferde Filistin'e komşu Arap devletleri buraya müdahale etmek isteyince çatışmalar giderek büyüdü ve bir savaş halini aldı. 14 Mayıs 1948 günü geldiğinde Yahudi cemaati İsrail devletinin bağımsızlığını ilan etmiş, ABD ve SSCB'nin derhal bu bağımsızlığı tanıması ile İsrail resmiyete kavuşmuştur (Hourani, 2020).

Sömürgeci güçlerin Ortadoğu'dan çekilmesi Arap devletlerine Batı ile yeni ilişkiler kurabilme fırsatları ortaya çıkarsa da eski sömürgeci güçlerin yerine bölgede nüfuz elde etme gayretinde olan ABD'nin siyasi ve iktisadi büyüklüğünü idrak etmişlerdir. Soğuk Savaş döneminde ABD bölge üzerindeki dış politikasını, Arap devletleri hükümetlerinin Batı yanlısı olmaları durumunda bölgeye kendi ideolojisini yayabileceği üzerine kurmaktaydı. Fakat sömürgeci güçlerden kurtulan Arap devletleri bağımsız olabilmeyi tek yolunun her iki bloka eşit mesafede durmaktan geçtiğini düşünmekteydiler. Bunun yanı sıra Filistin'de ve Cezayir'de devam eden problemlerin Batıdan kaynaklanmasının getirdiği olumsuz vakalar ve üstelik Batının Arap devletleri ile savunma alanında iş birliği oluşturma çabaları, tarafsızlık ifadesinin tam anlamıyla tarafsız değil de Batıya nazaran doğu blokuna yanaşmanın daha makul olduğu bir atmosfer çıkmasına vesile olmuştur.

XX. yüzyılın ortalarında ABD ve İngiltere, İsrail ve Araplar arasındaki 1949 yılındaki belirlenmiş olan sınırlarda Arapların gönlünü alacak bir kısım değişiklikler yapılarak İsrail'in çevre devletlerince kabul görmesi ve bu Arap devletlerinin Batılılarla sıkı bağlar oluşturmaları üzerine birtakım fikirleri tartıştılar. Diğer taraftan her iki bloka eşit ve yapıcı dış politika izleyen Arap devletleri ilk adım olarak Sovyet etkisinden korunmuş olacak ve ileriki safhalarda batı ile silah ticaretine girerek Batı blokuna dahil edilebileceklerdi. Fakat Mısır fırsattan istifade ederek bağılantısız dış politikayı kendi tarafsızlık yanlısı diğer Arap devletleri başta olmak üzere Yugoslavya ve Hindistan'ın da dahil olduğu birçok devletle bütünleşik bir dış politika geliştirme imkânı bulmuş, bu durum yeni bir blok olarak Bağılantısızlar grubunun tohumlarını atmıştır. Ancak Mısır ve beraberindeki devletlerin izlediği tarafsızlık politikası Batı tarafında Doğu blokuna yeşil ışık yakmak olarak algılandı. Çünkü ABD nezdinde Soğuk Savaş zamanı bir batı ittifak sistemine girmemek Doğu blokunda yer almakla eşit görülmekteydi. Aynı zamanda ABD'nin İsrail ile arasındaki sıkı bağdan dolayı, İngiltere'nin ise Bağdat Paketi'nin önemli üyelerinden birisini teşkil etmesinden ve Fransa'nın, Mısır'ın Arap dünyasının bağılantısız harekette yer almasını istemesinden yola çıkarak Cezayir devriminde parmağı olduğunu düşünmesi sebebiyle Mısır'a karşı Batı'nın cephe aldığı bilinmektedir (Hourani, 2020).

SSCB ve Suriye'nin 1971 yılında aralarında yaptıkları bir anlaşma neticesinde bu tarihten itibaren Tartus şehrinde bir askeri deniz üssü bulunan SSCB, bu üs vesilesiyle Akdeniz'de görev yapan donanmasına Suriye'de bir ikmal ve bakım merkezi sağlamış oldu. SSCB'nin bu hamlesinin Akdeniz'deki varlığını kalıcı kılma çabası olarak algılanması gerektiği gayet açıktır. Çünkü SSCB'nin ve günümüzde Rusya

Federasyonu'nun geçmişten gelen sıcak denizlere inme politikasını, Türk Boğazlarından geçen donanmanın Akdeniz'deki sürekliliğini sağlamasıyla jeopolitik olarak başarmış olmaktadır (Akengin ve Yaşar, 2018).

Önce 1956 Süveyş Krizi, onun 11 yıl ardından 1967'de yaşanan Arap-İsrail Savaşı SSCB'nin Akdeniz'deki etkinliğini önemli seviyede artırmıştır. Bu savaşta İsrail'e arka çıkan ABD'ye Akdeniz odaklı bir cevap vermek adına SSCB ise Mısır'a destek vermiştir. SSCB'nin bu desteği ile Mısır, Varşova Paktı'nın dışında kalan bir devlete SSCB'nin en fazla yardım yaptığı devlet statüsüne gelmiştir. Bu yardımların karşılığı olarak SSCB, Mısır'da hava sahasının kullanım hakkını almış bir de askeri üs elde etmiştir. İlk olarak 1962 yılında faydalanmaya başladığı Tartus Limanı'nı, günümüze değin Akdeniz'deki kalıcılığını sağlamak üzere üs olarak kullanmayı sürdüren SSCB, Mısır'da edindiği üs ile de Akdeniz'deki üstünlüğünü ispat etmeye çalışmıştır. Nitekim bu askeri üsler sayesinde SSCB, halihazırda bulunan Karadeniz filosuna bağlı bir Akdeniz filosu kurarak bu gemileri sayesinde Akdeniz'de ve Ortadoğu'da stratejik bir avantaj elde etmiştir. Üstelik bu dönemde Suriye'de olduğu gibi Batı karşıtlarının Akdeniz'deki bir diğer devlet olan Cezayir'de de iktidara gelmesi, SSCB'ye bu devlet ile ilişkilerini geliştirmek ve Akdeniz'deki nüfuzunu artırmak için bir fırsat yaratmıştır (Ercan ve Tezcan, 2021).

SSCB'nin Ortadoğu politikaları 1953'te başlayan Kruşçev döneminde, bir önceki lider Stalin zamanı politikalarına göre değişiklik göstermiştir. Dönüşen dış politika anlayışı ile SSCB, gelişmekte olan devletleri politik ve ekonomik anlamda etki altına alma amacına yönelmiştir. Bu anlamda, Suriye 1946 yılında bağımsız olurken SSCB'nin oluşturduğu diplomatik ilişkiler XX. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle Suriye'yi Batı karşıtı, milliyetçi bir çizgiye ilerletmiştir. Bu doğrultuda, 1954'te Suriye ve Çekoslovakya arasında bir askeri anlaşma imzalanmıştır. Yapılan bu anlaşma ile bir Doğu bloku devleti ile bir blok dışı Ortadoğu devleti ilk kez bir diplomatik anlaşmaya taraf olmuştur. Avrupa güçlerinin II. Dünya Savaşı'nı müteakip bölgeden çekilmek zorunda kalmaları, SSCB'nin Akdeniz kıyısında eski sömürgelerle iyi ilişkiler kurabilmesi için bir zemin oluşturmuştur (Ercan ve Tezcan, 2021).

Fransa ve İngiltere'nin, Akdeniz kıyısında sömürgeci anlayışla etkilediği Suriye, Filistin, Mısır, Cezayir, Tunus ve Fas ile yalnızca ticaret amaçlı ilişki oluşturabilen SSCB, diplomatik ve askeri ilişkilerini ancak Stalin zamanında geliştirebilmiştir. Akdeniz kıyısındaki Arap devletlerinde bulunan sosyalist görüşlü gruplarla kurulan bağlar sayesinde buralarda politik ve askeri anlamda temaslara girişebilmiştir. SSCB'nin II. Dünya Savaşı sırasında uluslararası güç mücadelesinin doruğa ulaştığı 1943 senesinde Mısır ile diplomatik düzeyde temaslara başlamıştır. Ertesi sene Suriye ile 1944'te ilişkileri resmi olarak başlatmasıyla Libya'da halkın özgürlük çabalarına arka çıkması aynı zamana denk gelmektedir. Libya ile resmi ilişkiler 1955'te başlatılmış ardından sırayla 1958'de Tunus'la, 1959'da Fas'la, 1960 yılında da Cezayir'le diplomatik ağlarını kurmuştur.

ABD-SSCB arasındaki çekişme Akdeniz'de SSCB'nin Batılı sömürgeci güçlerin politika oluştururken gerekli hassasiyeti göstermediği Arap halklarıyla arasında diplomatik temaslar oluşturarak askeri, ticari ve enerji konularında somut adımlarla gündeme gelirken, İsrail ile olan temaslarda daha farklı konular ön plana çıkmaktadır. Filistin topraklarında, 1948'de ABD desteği ile kurulan İsrail ile hemen diplomatik ilişkilerini başlatan SSCB, 1953 yılındaki Arap-İsrail Savaşı'nda Arap Devletleri'ne desteği nedeniyle İsrail ile ilişkileri sonlanmıştır. 11 Şubat'ta son bulan ilişkiler temmuz ayında yeniden canlandırılmış fakat 1967'de yeniden kopmuştur. 1991 yılının başında 7 Ocak'ta ise yeniden hayata geçirilen ikili ilişkilerde, İsrail'in kurulmasında da Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından da Rus topraklarındaki Yahudilerin İsrail'e beyin ve nüfus göçü olarak katkı sağladıkları da bilinmektedir (Öztürk, 2013).

Meydana getirilişinin ardından birkaç sene Afrika politikalarını yeteri kadar derinlemesine planlayamayan SSCB, kendi ideolojisini bulunduğu coğrafyanın etrafında etkili olmasını hedefleyerek bir Avrasya devleti olarak, kıtanın devi haline gelmiştir. Dış politika yapımında dünya genelinde komünist-sosyalist felsefeyle yol almayı kendisine şiar edinen SSCB, yakın coğrafyasında Çarlık rejimi dönemine nazaran artan bir agresiflikle Ortodoksların manevi liderliğine soyunmuştur. Farklı coğrafyalarda farklı siyaset geliştirmeyi hedefleyen SSCB, böylece güç mücadelesinde elinde güçlü argümanlarla mesafe kat etmeyi düşünmüştür. Ancak SSCB, önce Stalin'in liderliğindeki zamanların başlangıcındaki iç meseleler nedeniyle, daha sonra Naziler dolayısıyla II. Dünya Savaşı'nda bu amacını gerçekleştirmeye fırsat bulamamıştır. 26 milyondan fazla sayıda insanını savaşta yitiren SSCB'nin geriye kalan nüfusunun da unutamayacağı, onlarca şehri savaşa ev sahipliği yapmış bir devlet olarak II. Dünya Savaşı'nı atlattır. Bunca yıkıma rağmen zafer elde etmeyi başaran SSCB, savaş sonrasında ekonomik felaketle yüz yüze geldiği için dünyaya yönelik ne finansal ne de ideolojik anlamda istediği ölçüde uzanamamıştır. III. Alexandr zamanında oluşturulan Afrika siyaseti ile bu kıtadaki devletlerle inşa edilmesi ve geliştirilmesi planlanan tüm temaslara Mısır hariç, II. Dünya Savaşı sebebiyle son bulmuştur (Öztürk, 2016).

II. Dünya Savaşı geride kaldıktan sonra ideolojik yayılma amacıyla küresel bir pazar gören, 15 devletin birleşerek meydana getirmiş olduğu 22 milyon kilometre karelik coğrafyaya sahip SSCB, sıcak savaşın kazanan gücü olmaktan kaynaklanan özgüvenle Soğuk Savaşa hızlı bir politik atakla girmeye

çabalamıştır. Batı'nın ABD liderliğinde çevreleme politikasını etkisiz kılabilmek adına 'demir perde' olarak bilinen seti Doğu Avrupa'ya çekerek Doğu ve Batı bloku arasında sınırı meydana getirmiştir. Bu perde sayesinde rüştünü bir kez daha ispatlayarak nüfuzunu Avrupa ötesine genişletme imkanına erişen SSCB, 1947-1991 arası cereyan eden Soğuk Savaş süresince sosyalist ideolojisini yerkürenin her kıtasında Batı blokuna karşı olan devletlerde ekonomik, kültürel ve askeri yardımlarla yaymaya çalışmıştır. Bu etkileşim kimi zaman SSCB'nin talebiyle, kimi zaman da SSCB'nin planlı politikaları dışında gelişerek Batıdan mustarip olan devletlerin kendi daveti ile SSCB'yi kendi topraklarına çeşitli anlamlarda çekmiştir (Öztürk, 2016).

II. Dünya Savaşı'nın ardından tüm dünyada olduğu gibi Afrika kıtasında da güç yitirerek prestijleri zedelenen bu yüzden de otoriteleri zayıflayan İngiltere başta olmak üzere, Fransa, İtalya, İspanya ve diğer sömürgeci devletler de dahil olmak üzere Batılı güçler yavaş yavaş sömürgelerinden çekilmek mecburiyetinde kaldılar. Akdeniz'in Afrika sahilleri söz konusu olduğunda, Afrika'nın kuzeyinin petrol merkezi olan Libya, İtalya'dan 1951 yılında bağımsızlığına kavuşmuş; 1956 yılına gelindiğinde ise Fas ve Tunus, Fransa mandası prangasından kurtularak özgürlüklerine kavuşmuşlardır. Afrika'daki devletlerin bağımsız olma mücadeleleri, SSCB'nin bu kıtadaki etkinliğini geliştirmesi için altın tepside bir fırsat sunarak bağımsızlığını elde eden devletlerde sosyalist ideolojiye ılımlı bakan devlet, lider ve gruplara açık bir biçimde arka çıkmıştır. Destek verilen bu devletlerin içinde jeopolitik olarak Akdeniz ve Ortadoğu coğrafyası kapsamında en dikkate değer ve toplumsal yapı olarak çeşitliliği yoğun devlet olarak Mısır karşımıza çıkmaktadır. SSCB Arap nüfusa sahip Mısır'ı dış politikada SSCB'nin komünist ideolojisini diğer Arap devletlerine yayabilecek bir merkez olarak görmüştür. Müslüman Arapların yanı sıra Ortodoks Hristiyanların ve diğer mezhepleri benimseyen Hristiyan vatandaşların da Mısır'da çeşitliliği sağladığı bilinmektedir. Bu zenginlikleriyle birlikte İskenderiye Limanı ve Süveyş Kanalı'nın Mısır'ın Akdeniz'de ve Ortadoğu'da sahip olduğu jeopolitik değerine değer katması SSCB yönetiminin Mısır'a dikkat kesilmesini zorunlu kılmıştır (Öztürk, 2016).

SSCB, 1955'ten 1958 yılına dek Mısır, 1958'de Suriye ile birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti adıyla 1971'e kadar anılan ve son olarak da 1971'den günümüze Mısır Arap Cumhuriyeti adını kullanan bu devletle münasebetlerinde askeri iş birliğine önem vermiştir. Ortadoğu'da devam eden Arap-İsrail anlaşmazlığında İsrail desteğini sürdüren Batı blokuna doğal rakip olarak Araplarla etkileşimini yoğunlaştıran Doğu bloku çıkmıştır (Öztürk, 2016).

1955 yılında İngiltere'nin Süveyş Krizi nedeniyle Mısır'a silah ambargosu uygulaması, Mısır'ın SSCB ile yakınlaşmasına yol açmıştır. Bu fırsattan istifade eden SSCB, Mısır'a Çekoslovakya aracılığıyla tank, uçaksavar, uçak ve birçok askeri gereç yollamıştır. Ayrıca Çin Halk Cumhuriyeti Başbakanı Zhou Enlai referansıya Mısır ve SSCB'nin üçlü görüşmeleri neticesinde SSCB 230 tank, ilk adımda 120 adet ve daha sonra bunlara eklenecek çok sayıda savaş uçağı, 6 adet denizaltı, 100 hareketli top, 150 tane askeri araç, 200 adet zırhlı personel taşıyıcı araç, 50 bombardıman uçağı ve birçok savaş gemisi temin etmiştir.

Fransa, İngiltere ve İsrail'in beraber gerçekleştirdiği 9 Ekim 1956 tarihli askerî harekât neticesinde 5 Kasım'da İsrail birlikleri Sina Yarımadasını tamamen işgal etmiştir. Ertesi gün ise SSCB'nin Mısır Devleti'ne vermiş olduğu askeri malzemelerden 400 adet askeri aracın yanı sıra 60 tanksavar ile 40 tank Fransa, İngiltere ve İsrail ortak operasyonu ile imha edilmiş, dahası zorluklarla elde edebildiği Mig-15 uçaklarının hepsini, deneyimli düşman pilotlarıyla baş edilememesi sonucu yitirmiştir. Bu hamlelerin akabinde geleceği tehlikeye giren Mısır, varlığını SSCB'nin Batıya uyguladığı diplomatik ataklarla koruyabilmiştir. BM Güvenlik Konseyi Sekreterliği'ne SSCB Dışişleri Bakanı olan D.T. Şepilov'un 5 Kasım 1956 tarihli telgrafında işgalci kuvvetlerin güçlerini Mısır'dan çekmesi gerektiğini ve Mısır'ın ihtiyaç duyduğu teknik ekipleri, askeri ve insani yardımlarla malzemeler göndermek için hava de deniz yollarını kullanacağını bildirmiştir.

SSCB'nin bu BM'deki baskısı karşısında 8 Kasım 1956 günü ateşkes uzlaşısına varılmıştır. Sovyetler tam 1 yıl sonra 29 Kasım 1957 tarihinde Mısır'a 700 milyon Ruble'yi özel ekipman alımı yapması adına gönderme kararı almış, bu tarihi peşi sıra izleyen iki yılda yani 1958'de ve 1959'da aldığı kararlar aracılığıyla SSCB, silah ve askeri araç satışı için Mısır'a yıllık %2 faiz oranıyla 1967 yılında başlamak kaydıyla 5 yıl sürecek yeni bir krediyi de onaylamıştır. SSCB'nin kendisi için oluşturduğu bu fırsatlardan yararlanan Mısır, SSCB'den denizaltı, torpido gemisi, uçak savar, çeşitli boyutlarda obüs, 40 savaş uçağı, 15 bombardıman uçağı 4 keşif uçağı, 1500 adet askeri kamyon, 3 sahra hastanesi ve savaş gemileri satın almıştır. SSCB'nin Mısır'a bu denli destek çıkmasındaki hedef ABD destekli ve giderek güçlenen İsrail'e karşı bir denge oluşturmaktı ve böylece ABD'nin Ortadoğu'nun Akdeniz kıyısında İsrail aracılığıyla edindiği jeopolitik avantajları kısıtlamaya çalışmaktı (Öztürk, 2016).

İsrail'in yayılmacı politikası uluslararası güç mücadelesinde Soğuk Savaş yıllarında 1967 yılında 5-10 Haziran tarihleri arasında 6 gün Savaşları olarak da anılan yeni bir savaşı başlatmıştır. Ürdün, Suriye ve Mısır'ı büyük bir bozguna uğratan İsrail, 1000'i aşkın sayıda askeri zırhlı aracını, 900 tankını ve 400 uçağı

yok olan bu üç Arap devletinin ayrıca 40.000 insan kaybetmesine yol açmıştır. Ortaya çıkan bu tabloya SSCB 10 Haziran 1967 günü tepki göstererek, ABD'ye bu savaşı durdurmasını yoksa verilecek cevaptan ötürü zarar görebileceğini bildirmiş ve İsrail'le diplomatik bağlarını kopartmıştır. Yapılan son derece sert uyarı neticesinde İsrail ateşkesine yanaşmış; Ortadoğu'da ABD destekli İsrail'in Arap devletlerine karşı yıkıcı etkisi SSCB'nin bu coğrafya üzerine gerekli yoğunlaşmayı sağlaması gerektiği fikrini kanıtlamıştır. SSCB Suriye'ye ve Mısır'a 1967 yılının yaz ve sonbahar mevsimlerinde yüzlerce savaş ve bombardıman uçakları göndermiş; Cemal Abdül Nasır'ın Moskova'yı gizli ziyareti sırasında, İsrail'e karşı bozguna uğrayan Arap devletleri için fiili destek istemesi sonucu SSCB ve ABD sıcak savaşa girme tehlikesi içine girmiştir.

Nitekim, Cemal Abdül Nasır'ın görüşmelerden istediği sonucu almasıyla SSCB, "Kafkas" adını verdiği operasyona dayanarak Arap-İsrail savaşına müdahil olmuş; bu doğrultuda hava saldırılarında kullanılmak üzere filo, askeri birlik ve ayrıca bir roket birliğine de görev vermiştir. 1970 yılının hemen başında 7 Ocak'ta generallerin emrinde olacak subaylardan oluşan paraşüt birliklerini de takviye olarak yine Mısır'a intikal ettirmiştir. Öyle ki, İsraililerin Hordos dedikleri yıpratma savaşları sırasında 1969 yılında Asvan, İskenderiye ve Kahire'de görev yapan 32.000 SSCB askeri bulunmaktayken; artık Mısırlı subay rütbesindeki askerlerin yeterli eğitimi alması ve Enver Sedat ile ABD'nin gizli bir anlaşma ile iş birliğine girmesi sonucu 1972 yılında SSCB askeri 20.000 civarına düşmüş ve SSCB Mısır'dan geri çekilmeye başlamıştır (Öztürk, 2016).

SSCB'nin Soğuk Savaş yıllarını içeren 1960 ile 1990 yılları arasındaki tarihlere Afrika devletleri ile ortaya koyduğu ticaretin 3'te 2'lik bölümünü Fas-Cezayir, Tunus, Libya, Mısır ve Sudan'la yaptığı bilinmektedir (Öztürk, 2016). Bahsedilen 30 yıllık dönemi kapsayan ticaretin muhatabı devletler göz önüne alındığında, SSCB'nin büyük bir Akdeniz stratejisi olduğu düşünülebilir. Nitekim Sudan hariç, Akdeniz kıyılarındaki eski sömürge devletleri olan bu ülkeler Batı karşısında SSCB'yi sınımlanacak liman olarak algılamıştır. Bu devletlerin mevzu bahis çaresizliklerini fırsat bilen SSCB'nin Akdeniz'de Soğuk Savaş dönemi yaşanan uluslararası güç mücadelesi içerisinde onlardan kendi ulusal menfaati uğruna yararlanmaya çalıştığını açık bir biçimde görmekteyiz.

Sonuç

Jeopolitik kavramının Akdeniz ve çevresi adına ABD-SSCB rekabetinde gerek denizde gerek karada süren güç mücadelesinde oldukça yüksek öneme sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Akdeniz önceleri sömürgeci güçlerin odak noktası halindeyken önce I. Dünya Savaşı'yla kısmen, daha sonra II. Dünya Savaşı ve ardından ortaya çıkan uluslararası konjonktür sonucunda ABD-SSCB mücadelesinde dikkatleri üzerine toplayan bir konum halini almıştır.

Soğuk Savaş süresinde nüfuz edinebilmek adına sayısız politik hamlelerin vuku bulduğu Akdeniz ve çevresinde ABD'nin daha çok Mahan'ın Deniz hakimiyeti, SSCB'nin ise Mackinder'in kara hakimiyeti teorisinden yola çıkarak rekabet ettiği görülmektedir. ABD temel olarak İngiltere ve Fransa'nın Akdeniz çevresindeki topraklardan deniz aşırı üslerini ve nüfuzlarını geri çekmesi üzerine doğan güç boşluğunu ekonomik ve askeri varlığı aracılığıyla SSCB yayılmacılığına karşı doldurmak isterken; SSCB ise Batılı güçlerin yarattığı tahribattan istifade ederek Akdeniz ve çevresinde ideoloji temelli etki alanı oluşturma çabasına girmiştir.

Sonuç olarak ABD'nin deniz üsleri vasıtasıyla uluslararası güç dengelerini nasıl değiştirdiği ortaya çıkmaktadır. Soğuk Savaş'a, anararasında herhangi bir yara almadan ve ekonomik bir dev olarak giren ABD tarihi gerçekler ışığında önceki yüzyıllarda İngiltere'nin dünyanın dört bir yanına taşıdığı nüfuzunun deniz gücünden kaynaklandığını görmüştür. ABD, II. Dünya Savaşı'nda yara alan İngiltere'den deniz üsleri olarak ve deniz gücüne önem vererek Akdeniz'e sirayet etmiştir. Diğer yandan NATO, Marshall Planı ve Truman Doktrini ile hem askeri hem politik hamlelerini deniz gücüne güvenerek gerçekleştirmiştir. Bu durum karşısında etki alanı Akdeniz'in Afrika kıyısı ile sınırlı kalan SSCB, askeri ve mali yardımlarla bu bölgedeki devletlerde nüfuz oluşturmak isterken kimi zaman başarılı çeşitli hamleler yapmış ancak ABD ve müttefiklerinin gelişen güçleri karşısında geri planda kalmıştır. Sonuç olarak Soğuk Savaş'ı kazanan taraf ABD olmuş, SSCB ise dağılmıştır. Böylece Akdeniz'de süren güç mücadelesini ABD kazanmış gerek tek başına gerekse NATO aracılığıyla Akdeniz'deki varlığını pekiştirmiştir.

Ele alınan bu araştırmanın yürütüldüğü temel soru olan; Akdeniz'de Soğuk Savaş boyunca ABD ile SSCB'nin meydana getirdiği jeopolitik mücadelenin hangi politik ve askeri hamlelerle ortaya koyulduğu sorusu üzerine odaklanılmıştır. Bu amaç doğrultusunda ABD'nin Deniz Hakimiyeti Teorisi'ni gerek NATO vasıtasıyla gerekse Truman Doktrini, Marshall Doktrini gibi çeşitli ekonomik ve askeri yardım programlarını kullanmak suretiyle Akdeniz'de nüfuzunu artırmıştır. Aynı zamanda bu programlarla ilintili çevreleme politikası, püskürtme politikası ile domino teorisi gibi uluslararası güç mücadelesinde başarıyla kullandığı stratejik hamleler neticesinde Akdeniz'de jeopolitik bir güç olarak başarılı olduğu görülmüştür.

Son tahlilde Kara Hakimiyeti Teorisini önceleyen SSCB'nin ideolojik ve askeri desteğinin Akdeniz'de yeteri kadar etkili olamadığı, ABD'nin ise Deniz Hakimiyeti Teorisi'yle ve bu teorinin uygulanması yönünde ortaya koyduğu doktrin ve programlar ortaya koyarak elde ettiği stratejik avantajlarla Akdeniz'de büyük bir güç olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız

Yazar Katkısı: Ali İhsan Öztürkci %100

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Ali İhsan Öztürkci 100%

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

Önerilen Atıf: Öztürkci, Ali İhsan. (2024). Soğuk Savaş Döneminde Akdeniz Bölgesi'nde ABD ve SSCB Rekabetinin Jeopolitik Analizi. *MediTerra – Mediterranean Social Studies Journal*, 1(1).

Kaynakça

- Abulafia, D. (2012). Büyük Deniz-Akdeniz'de İnsanlık Tarihi. (Çev. G. Ç. Güven). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Akdengin, H. ve Yaşar, A. (2018). Suriye'nin Jeopolitik Konumu Bağlamında Suriye-Rusya İlişkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(32), 25-57.
- Algür, B. (2020). Kıbrıs ve Doğu Akdeniz'deki Son Uluslararası Gelişmeler Işığında Değişen Türkiye, ABD ve NATO Politikaları. *Anadolu Strateji Dergisi*, 2(2), 55-70.
- Arı, T. (2013). Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika. Bursa: MKM Yayıncılık.
- Athoğlu, Y. (2009). Suriye Dış Politikasında Güç ve Güvenlik İlişkisi. *Bilge Strateji Dergisi*, 1(1), 95-118.
- Athoğlu, Y. (2014). Savaşta ve Barışta Lübnan Marunileri Aziz Marun'dan İç Savaş'a Maruni Kimliği ve Çatışma. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Baysoy, E. (2015). Antik Dönem Doğu Akdeniz Jeopolitiği. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), 13-21.
- Brodie, B. (2011). Yaratılan Deniz Gücünün Stratejisi. (Çev. Y. Dalkanat). İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Brzezinski, Z. (2016). Büyük Satranç Tahtası. (Çev. Y. Türedi). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Cleveland, W. L. (2015). Modern Ortadoğu Tarihi. (Çev. M. Harmancı). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Çakmak, H. (2016). ABD'nin Askeri Müdahaleleri 1801'den Günümüze. Ankara: Kaynak Yayınları.
- Defay, A. (2005). Jeopolitik. (Çev. İ. Yerguz). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Dizdaroğlu, C. (2023). Jeopolitik Güç Mücadelesi: Çin'in Doğu Akdeniz'deki Varlığı. *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 6(11), 1-22.
- Dorel, G. (2007). Amerikan İmparatorluğu Atlası ABD: Hiper gücün Jeostratejisi. (Çev. A. Altuğ). İstanbul: NTV Yayınları.
- Dönmez, M. (2021). 21. Yüzyılda İpek Yolu'nun Jeopolitik Yükselişi. Ankara: Astana Yayınları.
- Ercan, A. ve Tezcan, R. L. (2021). Rusya'nın Suriye Politikasının Geçmişten Günümüze Etkileri. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, KOSBED*, 42, 67-89.
- Gönlübol, M. (2000). Uluslararası Politika İlkeler-Kavramlar-Kurumlar. Ankara: Siyasal Kitabevi Yayınları.
- Hourani, A. (2020). Arap Halkları Tarihi. (Çev. Y. Alogan). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kandemir, O.G. (2023). Tehdit Algısının Askeri Stratejiye Etkisi: Soğuk Savaş Yıllarında Türkiye Örneği. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 19(46), 561-583.
- Kesgin, S. (2015). Küresel ve Bölgesel Perspektiften Doğu Akdeniz Güvenliği. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Trabzon, Karadeniz Teknik Üniversitesi.

- Killoğlu, M. E. (2023). Sovyetler Birliği'nin Akdeniz Politikası ve 1973 Ramazan/Yom Kippur Savaşı. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 480-499.
- Kissinger, H. (2015). Diplomasi. (Çev. İ. H. Kurt). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kissinger, H. (2016). Dünya Düzeni. (Çev. S. S. Gül). İstanbul: Boyner Yayınları.
- Kodaman, T. (2007) Soğuk Savaş Sonrası Rusya'nın Karadeniz Politikası. *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 3(3), 141-150.
- Kurşun, Z. (Ed.). (2019). Ortadoğu'yu Kuran İdeolojiler. İstanbul: Vadi Yayıncılık.
- Mackinder, H. J. (2013). Tarihin Coğrafi Kalbi. (Çev. K. Yılmaz). İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- Mahan, A. T. (2011) Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkisi 1660-1783. (Çev. A. T. Büyükonat). İstanbul: Griffin Yayınları.
- Marshall, T. (2021). Coğrafya Mahkumları. (Çev. M. Doğruer). İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- McCartney J. ve McCartney M. S. (2017). Amerikan Savaş Makinesi Çıkar Grupları ve Bitmeyen Çatışma. (Çev. A. ATAV). Ankara: Buzdağı Yayınevi.
- Morgenthau, H. J. (1970). Uluslararası Politika- Cilt 1. (Çev. Oran B. Ve Oskay Ü.). Ankara: Sevinç Matbaası.
- Oran, B. (Ed.). (2002). Türk Dış Politikası (I. Cilt). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özcan, Gencer, "Çevreleme Politikası", *Güvenlik Yazıları Serisi*, No.41, Kasım 2019.
- Özekin, M. K. (2020). Doğu Akdeniz'de Değişen Enerji Jeopolitiği ve Türkiye. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16(33), 1-51.
- Özey, Ramazan. (2017). Mackinder'in Heartland Teorisinin Düşündürdükleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 35: 95-100.
- Özkan, B. (2011). Soğuk Savaş Sonrası Amerikan Dış Politikası. *SAREM Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 9(16), 51-91.
- Öztürk, M. (2013). Çarlık'tan Federasyon'a Rusya'nın Sıcak Deniz Algısındaki Öncelikli Konuların Genel Bir Değerlendirmesi. *Middle Eastern Analysis/Ortadoğu Analiz*, 5(60).
- Öztürk, M. (2016). Moskova Penceresinden Sovyetler Birliği'nin Afrika Politikası (1945-1991). *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15, 279-300.
- Öztürk T. ve İrfanoğlu E. (2021). Amerikan Dış Politikasında Jeopolitiğin Önemi. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 21(1), 17-27.
- Öztürkci, A. İ. (2023). Deniz Hakimiyeti Teorisi Çerçevesinde Gaz Hidratın Enerji Jeopolitiğine Etkisi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi.
- Sander, O. (2013). Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sander, O. (2014). Siyasi Tarih 1918-1994. Ankara: İmge Kitabevi.
- Spykman, N. J. (2020). Coğrafya ve Dış Politika Kenar Kuşak Teorisi. (Çev. A. K. Zengin). İstanbul: Doğu Kütüphanesi
- Stavridis, J. (2021). Deniz Gücü: Okyanusların Tarihi ve Jeopolitik Önemi. (Çev. N. Tuna ve V. Ataman). İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- Şahin, M. ve Şen, O. (2014). Uluslararası İlişkiler Teorileri Temel Kavramlar. Ankara: Kripto Kitaplar.
- Tamçelik, S. (2011). Jeopolitik Teoriler Açısından Kıbrıs'ın Önemi. *Center for Turkish Studies Occasional Paper*, 3(1).
- Tezkan, Y. (2007). Jeopolitik Yazılar. İstanbul: Ülke Kitapları.
- Türkmen, F. (2012). Kırılğan İttifak'tan "Model Ortaklığa": Türkiye-ABD İlişkileri. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Vardağlı, E.T. (2020). Soğuk Savaş Düzeninin Sosyal Politikaları: Bir Yumuşak Güç Unsuru Olarak Yakın ve Orta Doğu Çalışma Enstitüsü ve Türkiye'nin Bölgesel Rolü. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 249-273.
- Yaycı, C. (2020). Doğu Akdeniz'in Paylaşım Mücadelesi ve Türkiye. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Yıldırım, Burcu, İlğaz ve Şahin, Dilek. (2018). Akdeniz Ülkelerinde Turizm Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bootstrap Panel Nedensellik Testi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (16): 73-83.
- Wallerstein, I. (2019). Jeopolitik ve Jeokültür Değişmekte Olan Dünya-Sistem Üzerine Denemeler. (Çev. M. Özel). İstanbul: Küre Yayınları.